

Uudishimulik õppija Ülle Vaher-Toomik

Tekst:
Marit Sukk

“Mind on alati huvitanud probleemide lahendamine – selleks pakkus laborimeditisiin ka väga palju huvitavaid võimalusi,” leiab laboriarst ja endine Tartu endokrinoloogiahaigla labori juhataja **Ülle Vaher-Toomik**.

Ülle teekond laborimeditisiin poole sai alguse Tartu Ülikooli analüütilise keemia tudengina. Juba keskkoolis oli tema huvi keemia vastu suur. “Mul oli hea keemiaõpetaja, kes andis mulle vahepeal ikka keemiakabineti võtme, et saaksin nooremate õpilaste keemiaringi juhendada,” meenutab ta. Pärast ülikooli lõpetamist suunati Ülle metsainstituuti, kus töötas kolm aastat mullalaboris. “Minu tööülesannete hulka kuulus eelkõige mullaproovide analüüsimine. Mulle meeldis metsainstituudis väga, seal oli tore kollektiiv, aga töö oli võrdlemisi rutiinne.”

Uusi väljakutseid pakkus Tartu Ülikooli keemiaosakonna bioorgaanilise keemia labor, kuhu Ülle suundus 1983. aastal. Ülikoolitööst rääkides lõovad tema silmad särava. “Me uurisime vetikatest saadavat agarooši,” meenutab ta. “Selle töö eesmärk oli arendada agaroošil põhinevaid kromatograafilisi kandjaid. Tahtsime teada, milliseid materjale saaksime välja töötada ja milliseid aineid peaksime selleks agaroošiga siduma.” Suure osa Ülle töölaust moodustas kirjanduse läbitöötamine, ent kätt tuli proovida ka õppejõudude assistendina tudengite praktikume

juhendades. Vetikate uurimine andis suurepärase võimaluse reisimiseks – Ülle sõnul viisid rännakud uurimiserühma üle terve Nõukogude Liidu.

Lisaks vetikatele hakati peagi uurima ka lektiine. Neid toksilisi ühendeid, mida kasutati algselt näiteks veregruppide määramiseks, leidis praktiliselt igal pool kasvavates taimedes. Kui vetikate uurimine viis eelkõige mereäärsetesse piirkondadesse, siis lektiinide uurimine tõi kaasa pikki ekspeditsioone näiteks Baikali järve äärde või Fergana orgu (*piirkond Usbekistani, Kõrgõzistani ja Tadžikistani territooriumil Kesk-Aasias – MS*). “Igal suvel olime vähemalt kuu aega mõnel ekspeditsioonil,” räägib Ülle.

Rahvusvahelise lektiinikonverentsi korraldamine

Lektiinidega meie lugu ka jätkub. Esimese lektiini isoleeris Tartu Ülikooli teadlane Peter Hermann Stillmark juba 1888. aastal, mistõttu soovis rahvusvaheline lektiiniühing organiseerida Tartus avastuse 100. aastapäeva kongressi. Ühing saatiski kirja Tartu Ülikooli. “Kuna meie lektiinidega tegelesime, edastati kiri meie laborisse,” selgitab

Ülle. “Me pakkusime välja, et korraldame konverentsi 1989. aastal. Aasta enne seda tegime proovi üleliidulise üritusega, et siis valmistuda rahvusvaheliseks suursündmuseks.”

Rahvusvaheline lektiinikonverents Interlec 11 toimuski Eestis 4.–9. juunil 1989. Üritusel osales umbes 180 inimest, kellest 100 olid väljastpoolt Nõukogude Liitu – Euroopa riikidest, Indiast, Brasiiliast, USA-st ja paljudest muudest kohtadest. “Neile oli see väga eksootiline sihtpaik!” kinnitab Ülle. “Need 100 välismaalast ajasid KGB muidugi korralikult närvi. Kuidas me neid küll jälgime, küsisid nad. Üheks päevaks saime loa külalised Tartusse tuua, aga valdav osa loenguid toimus Tallinnas, parteihariduse majas (*hilisem Sakala keskus, nüüd Solarise keskus – MS*).”

Leidlik meeskond

Kuidas üldse sai selline rahvusvaheline konverents nõukogude võimu tingimustes teoks? “Meil oli ülikooli toetus,” vastab Ülle. “Toona oli teadusprorektor professor Ants Kallikorm, tema oli korraldustoimkonna esimees.” Kaugetele külalistele tuli kindlasti hea mulje jätta – näiteks viidi konverentsil osalejad eks-

CV

ÜLLE VAHER-TOOMIK

- 1980–1983 – Metsainstituut
- 1983–1993 – TÜ keemiaosakonna bioorgaanilise keemia labor
- 1993–1994 – Ilves Extra
- 1994–1998 – Endokrinoloogiahaigla labori juhataja
- 1998–2009 – Semetron AS
- 2009–2017 – Siemens OY Eesti filiaal

kursioonile Lahemaale ja lõpupidu korraldati Pirital, kus esinesid Ivo Linna ja Rock Hotel. “Ühel õhtul oli meie päralt lausa terve Niguliste kirik, kus esinesid RAM (*Riiklik Akadeemiline Meeskoor – MS*) ja ooperilaulja Urve Tauts,” kirjeldab Ülle suurejoonelist õhtut.

Loomulikult pani niivõrd suure konverentsi korraldamine proovile terve meeskonna leidlikkuse. Ülle meenutab: “Me peatusime Olümpia hotellis, mõistagi oli meie päralt pool hotelli. Konverentsil osalejatele oli mõeldud ka hommikusöök, see oli nii-öelda hinna sees. Teised hotellis viibijad pidid loomulikult hommikueine eest ise maksma. Selleks, et osalejatel ja muudel külalistel vahet teha, tegime arvutis talongid ja printisime need välja. Mina istusin siis õmblusmasinaga kodus ja tegin nii, et nad rebitavaks muutuksid ...”

Ülle kinnitab, et paljude üritusel osalenutega säilis ka hilisem kontakt. Aasta hiljem oli korraldusmeeskond oodatud USA-sse Californiasse, kus toimus järgmine konverents. “Mul oli uhke punane välispass, kus olid USA ja Kanada vii-

sad,” jutustab Ülle. “Mul õnnestus isegi Kanadas tädi juures külas käia. Eks Eestisse tagasi tulla oli natuke kahju – läänepool olid olud sootuks teistsugused.”

Balti laborimeditsiini kongress Tartus

Aga ajad olid muutumas ka siinpool ookeani. Kui Nõukogude Liit lagunes, arutasid Rootsi kliinilise keemia ühingu liikmed, kuidas saaks Balti riikidele abiks olla. “Professor Anders Kallner saatis Tartu Ülikoolile ettepaneku organiseerida Balti riikide laboripersonali koolitamiseks kongress,” räägib Ülle. “Ka see kiri suunati meie laborisse, kuna meil oli sellise ürituse organiseerimise kogemus juba olemas. Esimene Balti laborimeditsiini kongress toimuski Tartus 1992. aasta veebruarikuus.”

Eestlaste ülesanne oli hoolitseda ruumide eest ja kutsuda kohale Läti ja Leedu kolleegid, professor Kallneri meeskond organiseeris lektorid ja muu programmi. Eestist oli suureks abiks professor Agu Tamm. Laborimeditsiini kongress toimus Kreutzwaldi 1 majas, kus praegu asub Eesti Maaülikooli peahoone. “Eestist oli umbes 30 osalejat, Lätist kümnekond, Leedust umbes 25, lisaks lektorid Põhjamaadest,” räägib Ülle. “Konverentsil osalejate majutamine valmistas tõsiselt peavalu, hotelle ju praktiliselt Tartus polnud. Lätlased ja leedukad ööbisid siis ülikooli ühiselamutes ja lektorid hotellides.”

Mandariinid ja kohv

Pelgalt loengutega konverents ei piirdunud – professor Kallneri initsiatiivil korraldati Tartus ka näitus. Ülle meenutab, et ei teadnud toona, mida üks näitus endast üldse kujutab. “Seal oli 15 firmat, kes olid väga huvitatud Balti turule tulemisest. See oli esimene kord, kui meil midagi sellist toimus. Firmade esindajatel oli kaasas kirjandust ja mõned pisemad instrumendid. Mis mulle eriti eredalt meelde on jäänud – ühe firma esindaja jagas kõigile mandariine, ta oli neid lausa mitu kasti kaasa toonud.”

Kui uurin Üllet, kuidas erinesid lektiinikonverentsi ja laborimeditsiini

▲ Esimese Balti laborimeditsiini kongressi naiskond oma töölaua taga. Tingimused on üsna tagasihoidlikud, aga osaliste näod on naerul. Pildil vasakult: Sirje Mäesalu, Piret Priisalu, Riina Mahlapuu, Tiiu Sild ja Ülle Vaher-Toomik.

panime pool Olümpia hotelli kinni! Tartu konverents toimus ajal, mil meil polnud vaata et mitte midagi. Kui professor Kallner küsis, mida oleks vaja tuua, ütlesime meie, et tooge kohvi! Ja iga lektor tõi seepeale mitu pakki kohvi, mida osalejad siis rõõmuga jõid!”

Uus roll laborijuhatajana

Eesti aja algus tõi kaasa mitmesuguseid raskusi. “Peale Nõukogude Liidu lagunemist kadus ka Moskva raha ja meie labor läks hingusele,” lausub Ülle. “Eks

Endokrinoloogiahaigla labor koosnes toona kahest osakonnast: biokeemia ja radioimmunoloogia osakonnast. “Neid oli toona Eestis vaid kaks,” teab Ülle. Ta tunnustab, et laborijuhataja ametikohale asumine oli üks paras katsumus. “Kliinilisest keemiast ei teadnud ma ju peaaegu midagi, radioimmunoloogia osa oli mulle kui keemikule palju kodusem. Ma käisin siis õhtuti ülikooli raamatukogus lugemas ja õppimas. Mäletan, et laenutasin endale ühe endokrinoloogia õpiku. Peagi algas Tartus ka laborimeditsiini residentide koolitamine ja nendega koos tehti ka üks kord kuus loenguid laboriarstidele, kust sain samuti häid teadmisi.” Aegamööda elas Ülle oma uude rolli sisse, hakkas peagi juba ise juhendama laborimeditsiini residentide ja pidama hormoonanalüüsides loenguid arstide täienduskoolitustel.

Esimene laboriteatmik hormoonanalüüsides

Töö laborijuhatajana tõi kaasa hulgaliselt lustakaid juhtumisi. “Ma mäletan ühte korda, kui läksin laborisse,” räägib Ülle. “Analüsaator töötab, tulemused jooksevad ekraanile. Ma seal vaatan, et ühel inimesel on nii kõrge progesterooni tase. Helistasin siis arstile ja küsisin, et kuule, mis patsient see on, miks tal nii kõrge progesteroon on?”

Tartu konverents toimus ajal, mil meil polnud vaata et mitte midagi. Kui professor Kallner küsis, mida oleks vaja tuua, ütlesime meie, et tooge kohvi! Ja iga lektor tõi seepeale mitu pakki kohvi, mida osalejad siis rõõmuga jõid!

kongressi korraldamine, vastab ta, et mõnes mõttes oli esimese konverentsiga lihtsam. “Loomulikult oli palju sisulisi erinevusi, aga Interleci korraldades oli meie selja taga suur organisatsioon, Tartu Ülikool,” räägib ta. “Mõtles, me

igatüüpi vaatas, kuhu ta tööle suundus. Töötasin veidi aega hoopis teises valdkonnas, aga detsembris 1994, kui Jüri Laasik läks Tallinnasse ja tegi seal oma labori, sain mina tema järglaseks endokrinoloogiahaigla labori juhatajana.”

Arst vastab, et patsient tuli vastuvõtule menstruaaltsükli häiretega. Mina küsisin, et ega ta rase ei ole? Sain vastuse, et ei, temal on tsüklihäired ... Ma ütlesin seepeale, et teeme igaks juhuks raseduse analüüsi – oligi rase! Patsient võttis selle uudise muidugi väga hästi vastu.”

Laborijuhataja kohustuste hulka kuulus mitmesuguseid ülesandeid. Näiteks pidi Ülle käima kord kuus Tallinnas, et isotoopravi jaoks radioaktiivset isotoopi tuua, või iga nädal Saaremaa bussi vastas, et sealt saabunud proovid ära tuua. Nimelt oli endokrinoloogiahaigla labor ainuke Lõuna-Eestis, kus tehti hormoonanalüüse. Oma analüüside propageerimiseks pani Ülle koos dr Valve Hiirega kokku ka ilmselt Eesti esimese laboriteatmiku hormoonanalüüsides. “Me jagasime seda endokrinoloogიაühingu kaudu ja ka teistele huvilistele,” meenutab Ülle. “Endokrinoloogid olid meile väga tänulikud ja hakkasid rohkem analüüse tellima. Perearstidki hakkasid rohkem tellima, sest me suhtlesime ka nendega, ning ma käisin aeg-ajalt perearstidele loenguid andmas.”

Enesetäiendamine on oluline

Laborijuhataja töös oli oluline ka iga-aastastel Labquality kohtumistel osalemine. “Labquality süsteemi oli haiglasse juurutanud juba Jüri Laasik,” selgitab Ülle. Kui esimesel tööaastal kohtus Ülle Soomes esimest korda oma kolleegidega Tartu teistest laboritest, siis järgmisel aastal sattus ta ühte lauda Oulu labori juhatajaga. Just Ouluses suundus Ülle end peagi täiendama.

◀ Ülle lõikamas BALM-IV kongressi lõpupeol torti. Pidu toimus Sangaste lossis.

“Ühel suvel oli Postimehes kuulutus, et Põhjamaade Ministrite Nõukogu jagab stipendiume kuni kolmeks kuuks Põhjamaadesse,” meenutab Ülle. “Eeldus oli, et peab olema koht, kuhu minna. Mina kirjutasin siis Oulu labori juhatajale, et kui ma raha saan, kas ta võtaks mu vastu. Sain jaatava vastuse ning õnneks sain ka stipendiumi.” Ülle veetis Oulus kaks kuud, tutvus kõikide labori osadega, konspekteeris ja õppis. “Ma arvan, et juhtimisoskused olid ühed väärtuslikematest, mis ma sealt kaasa sain. Ja hiljem, kui residentide juhendasin, andsin ka neile oma teadmisi edasi.”

Lisaks enesetäiendamisele Oulus veetis Ülle kuu aega Glasgow ülikooli haigla laboris. “Seal oli sootuks teist-

sugune tööjaotus, kui ma olin harjunud nägema,” räägib ta. “Asi käis nii, et laborandid tegid analüüse ja arstid istusid eraldi ruumis, vaatasid tulemusi ja kirjutasid kommentaare.”

Laborist firmasse

Labquality näitustel oli Ülle tutvunud muuhulgas mitme firma esindajaga, mistõttu viis tee teda peagi Semetroni firmasse Dade Behringi soovitusel kaudu nende toodetega tegelema. “Esimesed aastad oli see töö väga raske,” tunnistab Ülle, “sa vahetad justkui pooli. Olin kogu aeg harjunud sellega, et mina olen see, kes valib ja otsustab. Nüüd pidin olema see, kes pakub valikuid. Aga kuna ma olen ikkagi natuke seiklejahing, siis ma võtsin selle töö vastu – ja olin väga rahul.”

Ülle usub, et töö nii-öelda teisel poolel oli väga hea kogemus, nõnda sai ta pildi kogu Eesti laborimeditsiinist, käies kõikides laborites, isegi vanglates. Samuti võimaldas amet palju reisida. Kui uurin lõpetuseks, mis on aastate jooksul Üllele tema töös eelkõige laboriarstina pakkunud kõige suuremat rõõmu, vastab ta kõhkluseta: “Ikka see, kui ma olen saanud midagi uut õppida! Uudishimu ja õppimise rõõm on minu jaoks väga olulised.”

▲ BALM-IV registreerumine on täies hoos.